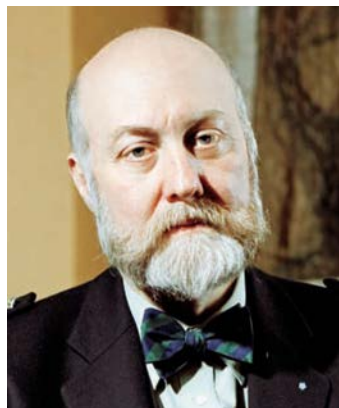

A DOUA OCUPAȚIE A CRUCIAȚILOR ÎN CONSTANTINOPOL, 1918–1923

Adrian-Silvan IONESCU

Critic și istoric de artă, doctor în științe istorice – specialitatea istorie modernă universală; asociat, profesor universitar la Universitatea Națională de Arte din București, Facultatea de Arte Plastice (FAP), Departamentul Imagine Dinamică și Fotografie, membru al Uniunii Artiștilor Plastici din România, membru în Consiliul Internațional al Muzeelor (ICOM), membru în Comisia Națională a Muzeelor, membru în London Press Club, membru în European Society for the History of Photography, membru în Société Française de Photographie, directorul revistelor academice *Studii și Cercetări de Istoria Artei* și *Revue Roumaine d'Histoire de l'Art*.

Domenii de specializare: istoria artei românești și universale, sec. XIX, etnografie și artă populară românească (icoane pe sticlă și pe lemn, recipiente pentru praf de pușcă, ceramică), etnografie extra-europeană (Africa, America de Nord), istoria costumului civil și military, istoria fotografiei și a cinematografului. Cărți publicate: *Balurile din secolul al XIX-lea* (București: Fundația „D’aleBucureștilor”, 1997), *Moda românească, 1790–1850. Între Stambul și Paris* (București: Ed. Maiko, 2001), *Modă și societate urbană în România modernă* (București: Ed. Paideia, 2006), *Mișcarea artistică oficială în România secolului al XIX-lea* (București: Ed. Noi Media Print, 2008), *Regina Maria și America* (București: Ed. Noi Media Print, 2009) și multe altele.

A doua ocupație a cruciaților în Constantinopol, 1918–1923

Rezumat. Articolul prezintă o expoziție organizată de Institutul de Cercetări din Istanbul cu ocazia împlinirii centenarului de când metropola de pe malul Bosforului a fost părăsită de Trupele Aliate de ocupație. Intitulată *Meşgul Şehir. İşgal İstanbul’unda Siyaset ve Gundelik Hayat 1918–1923/Oraşul ocupat: politică și viață zilnică în Istanbul, 1918–1923*, expoziția va fi accesibilă între 11 ianuarie 2023 și 26 decembrie 2023. Materialele expuse aduc în actualitate acel moment prin documente de arhivă, majoritatea uitate sau inedite, provenind din mai multe țări, unele vecine, altele îndepărtate. Perioada care a urmat se caracterizează printr-o vitalitate culturală fără precedent. În mod scilicet, se manifestă o pleiadă de artiști plastici talentați, mulți dintre ei veniți din alte țări, din Rusia de pildă. Expoziția ridică, după un secol, o cortină grea de pe istoria mult-încercată a Capitalei Imperiului Otoman, revelând aspecte inedite dintr-o epocă traumatizantă dar înnoitoare în egală măsură pentru locuitorii de rând și pentru elite din ultimele zile ale sultanatului și în preajma nașterii republicii.

Cuvinte-cheie: Istanbul, artă plastică, expoziție, republică.

Second Crusader Occupation in Constantinople, 1918–1923

Abstract: The article presents an exhibition organized by the Istanbul Research Institute to commemorate the centenary since the Allied Occupation Forces left the city on the Bosphorus. Titled “*Meşgul Şehir: İşgal İstanbul’unda Siyaset ve Günlük Hayat 1918–1923*” (*Occupied City: Politics and Daily Life in Istanbul*), the exhibition will be open from January 11, 2023, to December 26, 2023. The exhibited materials bring to light that historical moment through archival documents, most of them forgotten or unpublished, coming from several countries, some neighbors, others distant. The subsequent period is characterized by an unprecedented cultural vitality. Remarkably, a plethora of talented visual artists, many of whom came from other countries, including Russia, emerged during this time. After a century, the exhibition lifts a heavy veil from the tumultuous history of the Ottoman Empire’s capital, revealing unique aspects of a traumatic yet transformative era for both ordinary inhabitants and the elites in the final days of the sultanate and the dawn of the republic.

Keywords: Istanbul, visual arts, exhibition, republic.

Cu ocazia împlinirii centenarului de când metropola de pe malul Bosforului a fost părăsită de trupele Aliate de ocupație, la Institutul de Cercetări din Istanbul a fost organizată o expoziție care aduce în actualitate acel moment prin documente de arhivă, majoritatea uitate sau inedite, provenind din mai multe țări, unele vecine altele îndepărtate. Intitulată *Meşgul Şehir. İşgal İstanbul'unda Siyaset ve Gündelik Hayat 1918–1923/Occupied City. Politics and Daily Life in Istanbul*, complexa manifestare a fost inaugurată pe 11 ianuarie și va fi deschisă până pe 26 decembrie 2023.

În fața vizitatorului contemporan se derulează o istorie prea puțin cunoscută a acelor vremuri ciudate. Imperiul Otoman își trăia cei din urmă ani, ultimul sultan Mehmet al VI-lea (1861–1926, care a domnit între 1918–1922) era confruntat cu o situație anormală, cu orașul imperial ocupat după ce Puterile Centrale fuseseră înfrânte la încheierea Marelui Război. Istanbulul nu era în totalitate europeanizat în acele vremuri, deși existaseră contacte constante

cu Europa încă din secolul al XIX-lea, după 1848, când în imperiu își găsiseră azil mulți revoluționari din țările central-europene. În vremea Războiului Crimeii, sultanul Abdul Medjid întâmpinase trupele franco-britano-sarde aliate, iar capitala sa a fost inundată de militari de diverse arme și naționalități. Soldații otomani din armata permanentă (nizamiye) se mirau că francezii aveau niște trupe de elită, foarte brave, înveșmântate în uniforme asemănătoare celor turcești, zuavii. Dar cu greu puteau să se obișnuiască cu scoțienii purtând kiltul care le lăsa genunchii și gleznelor dezgolite.

În 1918, în Istanbul și-au făcut apariția trupe britanice, franceze și italiene, cu administrațiile aferente în care activau, în egală măsură, bărbați și femei, civili și militari.

Viața s-a schimbat radical: au apărut săli de spectacol (teatru și concert simfonic), cinematografe, cabarete, cărciumi, săli de dans, bordeluri. Curgeau gârlă băuturile alcoolice pentru ocupanții însetați. Publicitatea se făcea în patru limbi. Apăreau periodice în limbile respective.

Trupele turcești trecând pe Podul Galata, 6 octombrie 1923, foto Namik Gorguc, colecția Cengiz Kahraman.

Trupe scoțiene mărșăluind în Istanbul

Echipa de fotbal „11” a Celui de-al Doilea Batalion francez, 1920-21, Colecția Fundației Fotografice Suna și Inan Kirac.

Cartografii aliați au elaborat un „Plan de Constantinople”, în noiembrie 1918. Această piesă rară a fost împrumutată de la Biblioteca Națională a Franței pentru expoziția de față. Pe ea erau marcate locurile de interes pentru noii veniți, clădiri ale căror destinații se schimbaseră în funcție de nevoile acestora după ce fuseseră rechiziționate: Primăria din Istanbul fusese ocupată de francezi, Ministerul de Război devenise cartierul general al generalului Louis Franchet d'Espèrey, Clubul Teutonia fondat de locuitorii germani ai orașului în secolul al XIX-lea a fost preluat de britanici drept casă de odihnă pentru ofițeri, Hotel Kroecker, proprietate germană, a fost folosit drept închisoare și sediu al poliției aliate, Școala Militară (actualul Muzeu Militar) a fost cartierul general britanic, Academia Militară Kuleli, rechiziționată de britanici, a folosit drept cămin pentru orfanii armeni, cazărmile Yıldız Orhaniye, Ortoköy și Selimiyie au fost ocupate, pe rând, de englezi, de francezi, de greci sau de refugiații ruși iar cazărmile Taksim și Duvatpaşa, ocupate de francezi, au adăpostit un regiment de tiraliori senegalezi iar, ulterior, au fost date spre folosință refugiaților ruși.

În arhive cinematografice din Franța sau Anglia au fost depistate secvențe filmate în anii ocupației cu parazi ai trupelor aliate pe străzile orașului sau ceremonii la care participa generalul, viitor mareșal, Franchet d'Espèrey ori aspecte ale vieții cotidiene, cu piețe, străzi, săli de spectacol sau actele de caritate întreprinse de Crucea Roșie Americană.

Au apărut localuri de distracție, neobișnuite și de neconceput până atunci: *Maxim Club*, fondat de un antreprenor afro-american, Frederick Bruce Thomas, unde se cânta jazz, sau *Stella Club* (cunoscut cabaret ce i se mai spunea și Grădina-bar Anglo-americană) fondat de englezoaica Bertha Proctor și de același Thomas. De asemenea, muzica clasică începe să își facă loc în săli nou apărute, să fie predată în instituții de învățământ și să ofere un câmp de activitate pentru instrumentiști străini, unii refugiați din alte țări. Viața era foarte voioasă și scumpă. Începuseră să fie practicate sporturi de echipă, precum fotbalul, pentru că soldații doreau să se simtă ca acasă și să nu-și refuze nimic. Militarii din al Doilea Batalion francez și-au făcut echipa denumită simplu „11”. Englezii își

Uniunea Pictorilor Ruși din Constantinopol, 1922, Arhiva Stearns.

Rudolf Bruner-Dvořák, *Rodin părăsind Primnăria Veche*, Muzeul Morav, Brno.

aveau și ei echipa lor și se organizau adesea meciuri urmărite de un public numeros, format în special din camarazii jucătorilor dar și din localnici mai puțin religioși, care încercau să adopte noile distracții. Chiar turcii și-au constituit în acea perioadă o echipă, iar pe 23 iunie 1923 a avut loc un meci între această echipă, Fenerbahçe, și o echipă britanică. Englezii își amenajaseră peluzele lor pentru cricket sau crochet.

După înfrângerea trupelor alb-gardiste din Crimeea, în 1921, în Istanbul au ajuns foarte mulți refugiați ruși, fie ei militari, fie civili. Ei duceau o existență precară pentru că nu aveau mijloace să se întrețină și, de multe ori, primeau ajutoare și hrană de la Crucea Roșie Americană sau de la trupele aliate care le-au pus la dispoziție câteva cazărmi pentru a se adăposti, așa cum s-a văzut mai sus. Aceștia au introdus propriile obiceiuri și ocupații. Este cunoscută piesa de teatru „Fuga” de Mihail Bulgakov care descrie foarte realist drama acestor refugiați. Pe niște monitoare erau proiectate secvențe documentare cu refugiații ruși hrăniți de la cazanele militare sau cu odraselele acestora, destul de sărăcuț îmbrăcate, care primeau dulciuri de la Crucea Roșie.

Printre fugari se aflau și destul de mulți plasticieni care s-au organizat, încă din 1921, după ce ajunseseră acolo, în Uniunea Pictorilor Ruși din Constantinopol cu care au organizat și câteva expoziții. Prima manifestare a fost un eveniment de doar o singură zi, pe 9 octombrie 1921, care a fost, totuși, vizitată de 600 de persoane, eminate străine ca și ei, dar și câțiva artiști turci. La acest eveniment au participat

următorii artiști: Konstantin Astafiev (Astori), Tatiana Alexinsky-Loukina, Vladimir Bobritsky (Bobri), Nikolai Saretzki, Vladimir Ivanoff, Dmitri Ismailovici, Nikolai Petroff, Varvara Rode, Boleslav Cubis și Roman Bilinski. Lucrările au fost, în marea majoritate a cazurilor, de mici dimensiuni, limitele fiind dictate de sărăcia acestor refugiați și scumpetea materialelor necesare plasticienilor. Portrețiștii au găsit mai ușor clientelă pentru arta lor. Spre pildă, Tatiana Alexinsky-Loukina a executat portretul regelui Constantin I al Greciei sau al celebrului scriitor Arkadi Avercenko, și el expatriat în acel loc. A doua expoziție a grupului a fost găzduită în Cazarma Taksim (cunoscută și drept Cazarma Mac Mahon) și a durat o perioadă mai lungă, o lună întreagă (18 iunie – 18 iulie 1922). Pe lângă cei deja menționați au mai participat Nikolai Kalmikoff, Nikolai Baker, Nikolai Vasiliieff, Georges Artemoff și Lidia Nikanorova. Pentru această manifestare, artiștii ruși au fost ajutați de ambasadorul american la Istanbul, Foster Waterman Stearns și din arhiva familiei acestuia provin majoritatea documentelor expuse.

Un alt artist de mare forță, Vladimir Fedorovici Kadulin (1884–1957), grafician și caricaturist, care semna Karelin Mitrich a executat multe desene umoristice inspirate de acele vremuri fără egal. El avea deja experiența acestui gen de grafică umoristică pentru că, în vremurile bune, în ultimii ani ai țarismului, executase o suită de desene cu elevii și elevele din liceele rusești, care fuseseră difuzate drept cărți poștale ilustrate de mare succes, mult prețuite

Karelin Mitrich, Muzicanți turci cu nelipsitele rachiuri, măslina și pești uscați, 1923.

de colecționari. Revoluția bolșevică i-a distrus cariera rusească și l-a îndemnat să emigreze. A dus-o foarte greu la început și, ca să se întrețină, vindea pe stradă micile sale desene, sau băntuia cafenelele și restaurantele pentru a găsi amatori de chilipiruri. Apoi și-a câștigat reputația ca portretist, immortalizând pe regele Greciei, Constantin I și pe primul ministru, Eleftherios Venizelos. Apoi și-a găsit de lucru la Almanahul Zarnitsy, editat la Istanbul de rușii albi emigrați. Pentru acea publicație a executat ilustrația copertei. În lucrările sale constantinopolitane se întâlneau tipurile specifice acelei vremi: marinari americani beți purtați în spinare, în coșuri, de niște hamali care-i aduceau în port, la bastimentul de pe care proveneau; un accident produs pe Podul Galata de un harabagiu al cărui cal prăpădit se poticnise exact pe linia de tramvai și răsturnase căruța în care era stivuit calabalăcul unui refugiat; niște ridicoli muzicanți turci, în stare de erbietate, cântând cu foc din gură și din scripcă, având dinainte inerentele măslina, pești uscați și pahărele de rachi; scene de stradă cu un bărbier tradițional care rădea sau tun-

dea clienții la un colț sau un cizmar care pingelea un pantof în preajma unei cafenele, stând turcește pe un preș; un cafegiu ce umple ceștile pe care un băiețandru cam speriat așteaptă să le ducă pe un talger la clienții din bazar; un medic musulman dar în straie apusene însă cu fes pe cap ce dădea consultații și remedii primitive în public; un negustor de zarzavaturi cocoțat pe spinarea unui măgăruș împovărat de coșurile pline cu verze și roșii pe care le duce spre piață; sau o caraghioasă patrulă a poliției aliate formată dintr-un britanic mândru, cu pipa între dinți și șapca pusă pe-o sprânceană, un carabinieri italian, dolofan și cu mustăți în furculiță, învelit în pelerină și cu bicorn vetust pe cap, un francez bosumflat și, mai în spate, un grec cu o căciulă căzută pe ochi, străbătând străzile orașului într-o noapte cu lună. Toate caricaturile sale erau colorate și respectau nuanțele locale. Mitrich avea un umor irezistibil, o admirabilă știință a anatomiei, a chipurilor expresive, perfect individualizate în funcție de naționalitate și acea genialitate a umorsitului care știe să aleagă subiectul care nu își poate pierde actualitatea și rămâne elecvent peste timp.

La retragerea ocupanților, pe 4 octombrie 1923, orașul a întâmpinat, cu mare entuziasm, intrarea triumfală a trupelor turce. Secvențe filmate cu acea ocazie sau suite de fotografii punctează acest mare eveniment și revenirea Istanbulului la patria mamă.

Curatori ai acestei interesante expoziții au fost britanicul Daniel-Joseph MacArthur-Seal, care și-a dat doctoratul cu acet subiect generos, și Gizem Tongo, cercetătoare din Turcia care și-a susținut doctoratul în istoria artei cu o temă legată de pictura otomană din timpul Marelui Război.

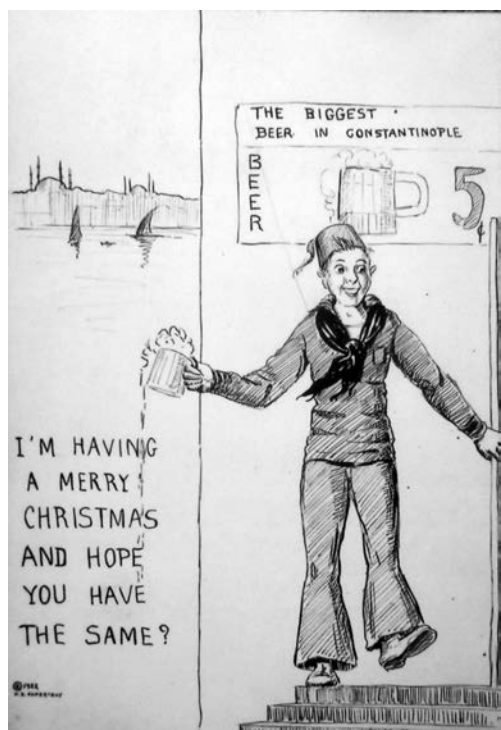
Expoziția *Orașul ocupat: politică și viață zilnică în Istanbul, 1918–1923* ridică, după un secol, o cortină grea de pe istoria mult-încercată a Capitalei Imperiului Otoman, revelând aspecte inedite dintr-o epocă traumatizantă dar înnoitoare în egală măsură pentru locuitorii de rând și pentru elite din ultimele zile ale sultanatului și în preajma nașterii republicii.

A doua expoziție a Uniunii Pictorilor Ruși din Istanbul, 1922.

A doua expoziție a Uniunii Pictorilor Ruși din Istanbul, 1922.

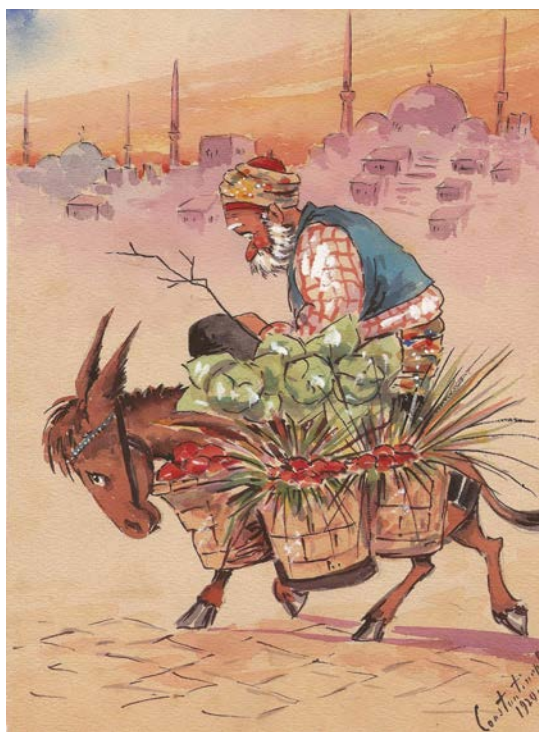
Carte poștală de promovare *The Biggest Beer in Constantinople for 5 pennies.*

Karelín Mitrich, *Bărbier stradal*, 1920.

Karelín Mitrich, *Lustragiu și clientul său*, 1920.

Karelín Mitrich, *Negustor de zarzavat în drum spre piață*, 1920.